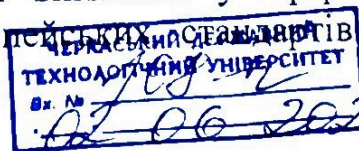


РЕЦЕНЗІЯ

доктора економічних наук, професора **Проданової Лариси Василівни**
на дисертацію **Момота Сергія Вікторовича** на тему
**«СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ЯК ІНСТРУМЕНТ
РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ»**,
яку подано на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 Економіка
галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

1. Актуальність теми дослідження

Проблематика соціальної відповідальності бізнесу набуває особливої актуальності в сучасному світі, що стикається з численними глобальними викликами. Зростаюча увага до екологічних та соціальних проблем вимагає активної участі всіх секторів суспільства, зокрема бізнесу, у їх вирішенні. Відбувається зміна парадигми розвитку: від короткострокової стратегії максимізації прибутку до довгострокового сталого розвитку, що стає необхідністю для виживання як бізнесу, так і суспільства в цілому. Регіональний фокус даної теми дозволяє ефективно впроваджувати принципи сталого розвитку, враховуючи місцеву специфіку. В умовах обмеженості державних ресурсів участь бізнесу у вирішенні соціальних і екологічних проблем стає критично важливою. Зростання очікувань суспільства щодо соціально відповідальної поведінки суб'єктів господарювання підкреслює необхідність активної позиції бізнесу в цьому питанні. Соціально відповідальний бізнес не лише сприяє сталому розвитку регіону, але й отримує економічні переваги, демонструючи кращі фінансові результати в довгостроковій перспективі. Крім того, соціальна відповідальність бізнесу стимулює інновації та активізує пошук нових підходів до вирішення гострих суспільних проблем. Впровадження принципів соціальної відповідальності бізнесу посилює конкурентоспроможність регіону, робить його більш привабливим для інвестицій та кваліфікованих кадрів, особливо молоді, що забезпечує подальший регіональний розвиток. Співпраця бізнесу, влади та громадськості у сфері сталого розвитку створює синергетичний ефект, який посилює позитивні зміни в економіці регіону. Важливо також відзначити, що обрана тема відповідає глобальному порядку денному та сприяє досягненню Цілей сталого розвитку ООН. Таким чином, дослідження соціальної відповідальності бізнесу як інструменту реалізації принципів сталого розвитку регіону, являється не лише актуальним, але й має значний потенціал для практичного застосування, що робить його особливо цінним як для науки, так і для суспільства. Саме тому наукове дослідження Сергія Вікторовича Момота, метою якого було обрано розробку теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо посилення ролі бізнесу в реалізації принципів сталого розвитку на регіональному рівні через механізми соціальної відповідальності, є своєчасним, суспільно значущим і актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Робота відповідає сучасним викликам у сфері регіонального розвитку, сприяє впровадженню європейських стандартів



ведення бізнесу в Україні та відкриває нові можливості для гармонізації інтересів бізнесу, держави та суспільства.

2. Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертацію виконано відповідно до напрямів наукових досліджень Черкаського державного технологічного університету Міністерства освіти і науки України. Так, при виконанні теми «Теорія і практика сталого розвитку: держава, бізнес, громада» (державний реєстраційний номер 0120U104957, 2020-2023 рр.) дисертант конкретизував можливі шляхи безпосередньої участі представників регіонального бізнесу в реалізації Цілей сталого розвитку на рівні регіону. При виконанні теми «Смарт-спеціалізація та інноваційна парадигма розвитку національної економіки: пріоритети та перспективи» (державний реєстраційний номер 0121U114146, 2021-2024 рр.) дисертант окреслив роль соціально відповідального бізнесу України в подоланні наслідків кризових явищ різної природи, що спостерігаються в економіці країни в останні роки.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення з текстом дисертаційної роботи С.В. Момота та опублікованими науковими працями, що відображають основні результати, отримані під час проведення дослідження, дає підстави стверджувати, що сформульовані наукові положення, висновки та рекомендації, задекларовані дисертантом, мають високий рівень обґрунтованості, достовірності та наукової новизни, оскільки базуються на ґрунтовному аналізі положень української та зарубіжної наукової літератури щодо використання різного роду інструментів активізації соціальної відповідальності суб'єктів господарювання задля досягнення принципів сталого розвитку регіону, нормативно-правових актів Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, офіційних документів Організації об'єднаних націй, Міжнародної організації праці та Світового банку.

В роботі чітко сформульовано мету дослідження та завдання її досягнення, поступова реалізація яких під час навчання в аспірантурі дозволила дисертанту обґрунтувати теоретичні засади реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу в регіоні та сформулювати практичні рекомендації щодо підвищення ролі суб'єктів господарювання в досягненні Цілей сталого розвитку на рівні регіону. З цією метою дисертантом було використано такі наукові методи і підходи, як: системний та історичний; логічного узагальнення та абстрагування; абсолютних, відносних і середніх величин; аналізу рядів динаміки та структурних зрушень; порівняльного та графічного аналізу; картографічний; компаративного аналізу; ранжування; експертних оцінок та співставлення.

Структура дисертації повністю відповідає встановленим вимогам та

складається з анотації, викладеної українською й англійською мовами, списку опублікованих дисертантом праць за темою дисертації, змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 319 найменувань і 7 додатків, розміщених на 103 сторінках.

Що стосується змістовного наповнення дисертації, то перший розділ роботи дисертант присвятив висвітленню теоретико-методичних основ реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу в регіоні. З цією метою в роботі сформовано теоретичні основи реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу на регіональному рівні, здійснено обґрунтування впливу соціальної відповідальності бізнесу на реалізацію в регіоні Цілей сталого розвитку та узагальнено актуальні світові практики реалізації соціальної відповідальності бізнесу.

У другому розділі роботи, присвяченому аналізу передумов та підґрунтя для поширення соціальної відповідальності бізнесу в регіонах України, здійснено оцінку соціальної відповідальності бізнесу як важелю подолання соціально-економічних наслідків кризових явищ різного характеру (пандемія COVID-19 та військова агресія з боку РФ), проаналізовано наявність та достатність нормативного підґрунтя для реалізації соціальної відповідальності бізнесу в Україні та проведено діагностику стратегічної спрямованості регіональної політики України на активізацію соціальної відповідальності бізнесу та сталий розвиток.

Третій розділ дисертації присвячено розробці механізму реалізації соціальної відповідальності бізнесу з метою досягнення тенденцій сталого розвитку регіону. Для цього дисертант здійснив обґрунтування напрямів реалізації суб'єктами господарювання регіону соціально відповідальної поведінки в межах Цілей сталого розвитку, запропонував сучасні методи та технології сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в регіоні та обґрунтував інструменти впливу на економічні інтереси суб'єктів господарювання, застосування яких дозволить досягти мети активізації соціальної відповідальності бізнесу задля сталого розвитку регіону.

Структурні елементи дисертаційної роботи логічно пов'язані між собою, її положення мають достатній рівень наочності завдяки вдалому використанню ілюстративного матеріалу. Основні ідеї дисертації відповідають вибраній тематиці дослідження, меті та проголошеним автором завданням, викладені у науковому стилі української мови та мають достатній рівень обґрунтованості й достовірності.

4. Найбільш вагомі результати дослідження, їх наукова новизна

Наукова новизна результатів дослідження С.В. Момота полягає в поглибленні теоретико-методичних засад і розробленні науково-практичних рекомендацій щодо реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу на регіональному рівні як інструменту сталого розвитку регіональної економіки. До найбільш вагомих наукових результатів дисертаційної роботи доцільно віднести:

1. Обґрунтовано складові соціальної відповідальності бізнесу, до складу яких дисертант відносить відповідальність суб'єкта господарювання перед суспільством за виробництво якісного продукту, соціальний розвиток території та мінімізацію екологічного впливу, дотримання людиноцентристського підходу, розвиток культурних цінностей та спрямування інвестицій у нагромадження знань та генерування інновацій.
2. Запропоновано методичний підхід до оцінювання проявів соціальної відповідальності бізнесу залежно від впливу кризових явищ, в основу якого автор закрив процедуру поетапного визначення впливу найбільш потужних зовнішніх кризових проявів на національну та регіональну економіку, комплексного оцінювання їх соціально-економічних наслідків, конкретизації й узагальнення реакції бізнесу на кожну кризу останніх часів в країні.
3. Запропоновано методичний підхід до комплексного оцінювання стратегічної орієнтації регіону на активізацію соціальної відповідальності бізнесу, в основу якого дисертант закрив процедуру визначення ступеня спрямованості стратегій регіонального розвитку країни на поширення серед представників регіонального бізнесу принципів соціальної відповідальності. В якості основних критеріїв змістовного оцінювання стратегій в роботі обрано встановлення цілей, визначення механізму реалізації та деталізацію інструментів поширення серед представників регіонального бізнесу соціально відповідальної поведінки.
4. Запропоновано концептуальний підхід до окреслення контурів реалізації бізнесом функції соціальної відповідальності в межах Цілей сталого розвитку, в основу якого автор поклав визначення та конкретизацію основних проявів соціально відповідальної поведінки суб'єктів господарювання регіону, які найбільшим чином сприяють досягненню регіональною економікою Цілей сталого розвитку.
5. Сформовано матрицю шляхів реалізації регіональним бізнесом ініціатив в межах концепцій соціальної відповідальності та сталого розвитку регіону, в основу якої автором покладено конкретизацію заходів та ініціатив бізнесу залежно від поставленого глобального завдання, Цілей сталого розвитку, що його конкретизують, та обраного суб'єктом господарювання напряму спрямування зусиль в межах власної політики соціальної відповідальності.
6. Сформульовано принципи соціальної відповідальності бізнесу, в основу яких дисертантом покладено вивчення актуальних практик реалізації соціальної відповідальності бізнесу в країнах з різним рівнем економічного розвитку. Визначені принципи обумовлюють добровільність й повноту розкриття нефінансової інформації, відповідальність перед суспільством за ризики від прийнятих управлінських рішень, інноваційність розвитку всіх сфер функціонування та орієнтацію на гуманність і моральність.
7. Запропоновано портфель методів і технологій підвищення ефективності реалізації бізнесом функції соціальної відповідальності, в основу якого дисертантом покладено сучасні підходи, які реалізуються в межах

реінжинірингу бізнес-процесів, процедури комунікації і взаємодії зі стейкхолдерами, під час здійснення бізнесом соціальних та освітніх заходів.

8. Обрано інструменти впливу на економічні інтереси суб'єктів господарювання з метою активізації соціальної відповідальності бізнесу в регіоні, до складу яких дисертант відніс іміджеві, фінансові та організаційні. Для кожної групи інструментів в роботі визначено зміст, механізм дії, обмеження та конкретні важелі впливу.

Аналіз положень наукової новизни, методичних розробок, висновків та рекомендацій, викладених в дисертації, дозволяють стверджувати про їх релевантність, достовірність та відповідність встановленим вимогам щодо обґрунтованості тверджень. Дисертаційна робота має наукову цінність та практичну значущість, являється самостійною розробкою автора та відповідає вимогам, встановленим до написання робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії з економіки.

5. Практичне значення отриманих результатів та повнота викладення положень дисертаційної роботи в опублікованих наукових працях

Практичне значення запропонованих в дисертації Момота С.В. рекомендацій підтверджується довідками, наданими про те, що вони використовуються в практичній діяльності:

Черкаської обласної військової адміністрації (довідка № 1231/04-14.01 від 31.10.2024 р.);

Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації (довідка № 11315/02/11-01-31 від 07.05.2024 р.);

Департаменту соціальної політики Черкаської міської ради (довідка №10-11052/24 від 15.10.2024 р.);

Департаменту «Центр надання адміністративних послуг» Черкаської міської ради (довідка № 0501-19/243 від 12.11.2024 р.).

Основні положення дисертації пройшли апробацію на 12 всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях та опубліковані у 21 науковій праці загальним обсягом 9,07 д.а., з яких особисто здобувачеві належать 6,81 д.а., що підтверджує повноту викладення, обґрунтованість та достовірність результатів дослідження.

6. Відсутність (наявність) порушень принципів академічної доброчесності

За результатами аналізу представлених матеріалів зроблено висновок, що порушення академічної доброчесності в дисертації С.В. Момота відсутні. Автор роботи чітко дотримувався всіх принципів і норм академічної доброчесності, що додатково підтверджується висновком відповідної комісії.

Дисертація базується на результатах досліджень автора. В опублікованих у співавторстві працях чітко визначено особистий внесок автора, який і відображено в роботі. Дисертація містить посилання на кожне джерело інформації, використаної під час її написання, з чітким дотриманням вимог про авторське право.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Позитивно оцінюючи рівень розробки наукових і методичних положень, обґрунтованість наукових висновків та пропозицій, необхідно відмітити дискусійний характер деяких положень та висловити зауваження.

Перше зауваження стосується понятійного апарату та тих категорій, якими послуговується дисертант для обґрунтування основних положень і висновків дослідження. Автору доцільно було б більш чітко визначитися із тим, що він розуміє під механізмом реалізації соціальної відповідальності, а також більш ґрунтовно розмежувати змістовне навантаження понять механізму, інструменту, важелю та технології активізації соціально відповідальної поведінки бізнесу.

Друге зауваження пов'язане з іміджевими інструментами активізації зацікавленості суб'єктів господарювання регіону в реалізації заходів в межах соціальної відповідальності бізнесу. Дискусійним представляється запропонований автором причинно-наслідковий зв'язок іміджу та соціальної відповідальності бізнесу і не врахування у цьому контексті репутаційної складової. Беручи до уваги загальне розуміння сутності та взаємозв'язку іміджу і репутації, доцільно підкреслити, що іміджеві інструменти створюють початкове сприйняття соціально відповідального бізнесу, тоді як репутаційні інструменти забезпечують довгострокову довіру та інтеграцію соціальної відповідальності в усі сфери та процеси бізнесу. Представляється, що іміджеві інструменти переважно зосереджені на комунікації та просуванні заявлених ініціатив. Вони спрямовані на створення позитивного, бажаного образу компанії як соціально відповідальної. Репутаційні ж інструменти формуються через реальні, послідовні дії компанії та її взаємодію з усіма стейкхолдерами. Вони відображають глибину інтеграції соціальної відповідальності бізнесу в діяльність компанії.

По-третє. Автор дотримується думки, що соціальна відповідальність виступає однією з функцій бізнесу. Таке твердження представляється, на наш погляд, дещо дискусійним. У класичному розумінні соціальна функція бізнесу пов'язана зі збільшенням прибутку для акціонерів, створенням робочих місць, сплатою податків. Розв'язання ж соціальних проблем регіонального рівня – це сфера відповідальності органів місцевої влади, неприбуткових організацій. Бізнес не має «демократичного мандату» для вирішення соціальних проблем регіону, а витрати на соціальні програми можуть суттєво знизити його конкурентоспроможність.

По-четверте. Фокус дослідження переважно в контексті Цілей сталого розвитку ООН представляється недостатнім для всебічного розкриття сутності

та механізмів соціальної відповідальності бізнесу. Хоча Цілі сталого розвитку беззаперечно є надзвичайно важливою глобальною рамкою та орієнтиром для бізнесу у вирішенні світових викликів, вони становлять лише частину багатогранного феномену соціальної відповідальності бізнесу. Значна частина соціальної відповідальності бізнесу стосується внутрішнього аспекту (етичних стандартів, корпоративного управління, прозорості, боротьби з корупцією, прав працівників, безпеки праці та справедливих умов), які не завжди детально відображаються у конкретних індикаторах Цілей сталого розвитку. Надмірне прив'язування соціальної відповідальності до Цілей сталого розвитку може змодельовати випадки, коли компанії будуть декларувати прихильність до «зручних» Цілей (де їхній вплив є очевидним або мінімальним), ігноруючи негативні аспекти своєї діяльності в інших сферах, що може призвести до імітації відповідальності без реальних системних змін у бізнес-моделі.

П'яте зауваження стосується вибору та групування автором країн світу для дослідження зарубіжного досвіду формування культури соціальної відповідальності бізнесу. Серед досліджених країн та груп країн відсутні ті, що пережили військові конфлікти та повоєнне відновлення. Вивчення такого досвіду значно розширило б розуміння трансформації та функціонування соціально відповідального бізнесу в екстремальних умовах, а також його ролі у стабілізації та відбудові суспільства та економіки України. Це могло б надати унікальні інсайти щодо специфіки викликів та можливостей для українського бізнесу.

По-шосте. В дисертації недостатньо задіяні кількісні індикатори для оцінювання соціальної відповідальності бізнесу. Хоча якісний аналіз, який досить глибоко представлений в роботі, є важливим для розуміння сутнісних аспектів формування культури соціально-відповідального бізнесу, кількісні індикатори є ключовими для об'єктивного вимірювання прогресу, ефективності соціально відповідальних ініціатив та їхнього впливу на економіку регіону. Без них складно оцінити реальні досягнення компаній, порівняти їхню діяльність у часі або з іншими суб'єктами ринку.

По-сьоме. Пропозиція розробки механізму підвищення зацікавленості суб'єктів господарювання для «придання вірного вектору їх економічним інтересам» представляється дещо декларативною. Хоча ідея збалансованого використання іміджевих, фінансових та організаційних інструментів є слушною, доцільно було б в роботі більш чітко обґрунтувати взаємозв'язок між «економічними інтересами» бізнесу і його соціальною, екологічною й культурною відповідальністю та додатково аргументувати як саме ці інструменти впливатимуть на економічні інтереси, спонукаючи до активності у сферах, де така зацікавленість є природньо низькою.

Разом з тим слід зазначити, що наявність сформульованих недоліків та зауважень не здійснює суттєвого впливу на загальний висновок стосовно того, що дисертація С.В. Момота є завершеним й самостійним дослідженням з достатнім рівнем наукової новизни теоретичного і практичного характеру.

8. Висновок щодо відповідності дисертації вимогам, які висуваються до наукового ступеня доктора філософії

Дисертація Сергія Вікторовича Момота на тему «Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент реалізації принципів сталого розвитку регіону» являється самостійно виконаним, логічно побудованим та завершеним науковим дослідженням. За своїм змістом дисертація повністю відповідає спеціальності 051 Економіка, так як містить конкретні пропозиції щодо вирішення науково-практичного завдання з активізації українського бізнесу до здійснення заходів в межах соціальної відповідальності і досягнення на цьому підґрунті Цілей сталого розвитку на регіональному рівні.

Дисертаційна робота С.В. Момота за змістом, структурою та оформленням повністю відповідає «Вимогам до оформлення дисертації», затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019 р.) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44).

Зазначене дозволяє зробити висновок, що автор дисертації, Сергій Вікторович Момот, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Рецензент,

д.е.н., професор,
професор кафедри менеджменту
та бізнес-адміністрування
Черкаського державного
технологічного університету



Лариса ПРОДАНОВА

Підпис д.е.н., професора Лариси Василівни Проданової засвідчую

Учений секретар

Черкаського державного
технологічного університету



Ірина МИРОНЕЦЬ